

2016-2017 Siyer Mektebi Müfredatı

İMAN ŞEHRİ MEDİNE

KABİLEDEN ÜMMETE
Ümmetin İnşâsında Karşılaşılan Sorunlar
ve Nebevî Çözümler

5. DERS

DOÇ. DR. ŞABAN ÖZ

KSÜ İlahiyat Fakültesi

KABİLEDEN ÜMMETE

Ümmetin İnşâsında Karşılaşılan Sorunlar ve Nebevî Çözümler *

GİRİŞ

Haklı olarak Medine dönemi hicretle başlatılmaktadır. Hicretin göç teorileri arasındaki yeri ve hangi teoriye karşılık geldiği gibi hususlara girmemekle beraber, hicret sayesinde Resulullah'ın, Arap ulusunu sıkış(tırıl) mış bir bölgeden, düşünceden, tarihten, inançtan ve hatta ırktan çıkarttığını, çağdaşları olan medeniyetlerden daha ileri bir seviyeye ulaşmaları için gerekli alt yapıyı oluşturmaya başladığını söyleyebiliriz.

Göç edenlerin ve göçü karşılayanların sahip oldukları ortak etnik ve dinî payda, çatışmayı değil, yeni ictimâî oluşumun dinamizmini sağlamıştır. Hz. Peygamber'in her iki grubu da ümmet kimliği altında birleştirmesi, hicreti basit bir siyasî iltica hareketi^[1] olmaktan çıkarmaktadır. Müslümanlar oraya mevcut siyasî yapıda yaşamaya gitmemişler, bilakis yeni bir siyasî sistem oluşturmaya gitmişlerdi. Nihayetinde de münferit bir iki itirazı saymazsak -ki bu da gayr-i İslâmî bir unsur olan Münafıkların, dağdan gelenin bağdakini kovması olarak değerlendirmelerinin neticesinde oluşmuştur-, her iki grup da yeni toplumun iki aslî unsuru kabul edilmişlerdi.

* Bu makale; Şaban Öz, "Müslüman Arap Ulusunun Doğuşunda Alt Yapı Hazırlıkları", (İSTEM, Sayı: 19, 33-55) isimli makaleden muhtasar olarak düzenlenerek hazırlanmıştır.

[1] Halefullah, M. Ahmed, *Hiz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, çev: İbrahim Aydın, Birleşik Yay., İstanbul 1992, 163-164.

Ümmetin İnşâsında Karşılaşılan Sorunlar ve Nebevî Çözümler

Medine İslâm toplumunu, Arap Yarımadasında kabile düzeni ve kan bağı olmaksızın kurulan ilk toplum (birliktelik) olarak kabul etmek mümkündür.^[2] İlk dönem İslâm toplumunun kendisini tanımlamak için kullandığı ‘*ümme*t’ kavramı, başlangıç itibariyle salt Müslüman kimliklerin oluşturduğu bireyleri kapsamamakta, Medine Vesikasında da işaret edildiği gibi Yahudi ve Müşrik unsurları da içerisine almaktaydı. Dolayısıyla ilk ümmet sadece dinî bir birlikteliği değil,^[3] siyasî, iktisadî ve hatta askerî bir birlikteliği karşılıyordu. Ancak bu toplumda iktidarın (siyasî erkin) Müslümanların elinde olduğunun unutulmaması gerekir.^[4]

Resulullah, devlet vatandaşlığına toplumun bütün sosyal/dinî sınıflarını herhangi bir ayırım yapmadan kabul etmişti. Böylece Hz. Peygamber bütün gruplar arasında çatışma yerine barış içinde yaşamayı mümkün kılacak, “*bir arada yaşama model*”inin oluşmasına öncülük etmiştir.^[5] Ancak Gibb’in ifade ettiği gibi, kardeşlikle ümmet olgusunu birbirinden ayırmak gerekir. Ümmet, diğer dinî toplulukların üyelerine karşı belirli sosyal ve ahlakî yükümlülükleri -fakat kardeşliğin mutlak serbestiyetini değil- içine almış ve bunların İslâmî toplumun politik kontrolünü kabul etmelerini sağlamıştır.^[6]

A. Sorunlar

Genellikle çağdaş ulus devletleri etkileyen güçler ve trendlerle^[7] ilk İslâm toplumunu (ümme)ti) etkileyen unsurlar arasında kısmen de olsa bir paralellik olduğu görülmektedir. Yeni ümmeti etkileyen güçleri; din, coğrafî konum, siyasî ve askerî bloklar, kabile ve ekonomi olmak üzere beş

[2] Halîl, İmâduddîn, *Dirâsetun fi’s-Sîre*, Müessesetu’r-Risâle/Dâru’n-Nefâis, Beyrut tz., 152.

[3] Bkz., Watt, W. Montgomery, *Muhammad at Medina*, Oxford 1956, 238-241, 247; Humphreys, R. Stephen, *İslam Tarih Metodolojisi -Bir Sosyal Tarih Uygulaması-*, çev: Mustafa Bedir-Fuat Aydın, Litera Yay., İstanbul 2004, 128.

[4] Hatiboğlu, Mehmed Said, “Ümmetten Anladığımız”, *İslâmiyât*, VIII/2, (2005), 7-10, 8.

[5] Özdemir, Mehmet, “Hz. Peygamber’in Bazı Siyasî Uygulamalarının Ahlakî Arka Planı”, *İslâmiyât*, VI/1, (2003), 15-30, 20.

[6] Gibb, Hamilton A. R., *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, çev: Komisyon, Endülüs Yay., İstanbul 1991, 17.

[7] Bkz. Kotler, Philip-Jatusripitak, Somkid-Maesincee, Suvit, *Ulusların Pazarlanması-Ulusal Refahı Oluşturmada Stratejik Bir Yaklaşım-*, çev: Ahmet Buğdaycı, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2000., 25-31.

gruba ayırmak mümkündür. Hz. Peygamber'in Medine'deki bütün faaliyetlerini bu beş unsur şekillendirmiş veya neticelendirmiştir.

Medine'de Resulullah'ı bekleyen belli başlı temel sorunları ise;

1-Devletin tesisi,

2-Yönetimin meşruiyeti,

3-Kurumlaşma,

4-Askerî baskı,

5-Ekonomik yetersizlik (gelir paylaşımında adaletsizlik),

6-Eğitim(sizlik),

7-Toplumsal iç birliğin sağlanması (toplumsal çözülmenin engellenmesi), şeklinde sıralayabiliriz. Bunlar gibi temel sorunların yanı sıra Resulullah'ın hicretle birlikte sağlık,^[8] iskân,^[9] barınma ve uyum gibi geçici sorunlarla da karşılaştığını ayrıca belirtelim.

Hz. Peygamber kısa vadede bazı sorunları ötelemeyi veya kökten çözmeyi de başarmıştır. Nitekim Muhâcirlerin psikolojik olarak yıpranmalarını ve Mekke'ye olan özlemlerini basit ancak bir o kadar da etkili bir uygulama (Medine'nin Tahrimi^[10]) ile halletmiştir. Hz. Muhammed, Medine'nin tahrimini ilanla, Muhâcirlerin geri dönme umudunu bir bakıma kırmış, Medine'nin yurt olarak daha kolay benimsenmesini sağlamıştır. Tahrimi; Kur'ân, tarih ve kabileler tarafından onaylanmış Mekke ile bu konuda boy ölçüşemeyeceklerini bilmekle ve pratikte pek de kabul görmemekle beraber, bu hamlenin psikolojik olarak yeni toplumu tatmin ettiği muhakkaktır. Zira onlar da artık haram bir bölgede yaşamaktaydılar.

[8] Bkz., İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Eyyüb el-Hımyerî (218/833), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk., şrh: M. es-Sekkâ-İ. el-Ebyârî-A. Şelbî, I-IV, Kahire tz., II, 588-590.

[9] Bkz., Semhûdî, Ali b. Ahmed (911/1506), *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, I-IV, thk., tkl: Muhammed Muhyiddîn Abdülmecîd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984, II, 717-718, 757-765.

[10] Resulullah'ın Medine'yi haram şehir ilan etmesi konusunda bkz., Semhûdî, I, 89-92, 96-117.

B. Çözümler

Her ulusun yeni fırsatlar elde etmesi ya da karşılaştığı tehditlerle başa çıkabilmesi, sahip olduğu kapasite ve yeteneklere bağlıdır. Bu kapasite ve yetenekler arasında ulusun kültürü, davranış biçimi, değer yargıları, sosyal uyumu, doğal zenginlikleri ve hükümetlerin liderliği yer almaktadır.^[11] Müslüman Arap toplumunun sorunlarla başa çıkmasında ise sahip olduğu iki önemli değeri vardı; yeni din ve yeni lider. Yeni din olan İslâm; gelecekteki çekişmeleri, yerleştirdiği değerlerle bertaraf ederken, yeni önder Hz. Muhammed de kişisel liderliği sayesinde, ulusun birliğini sağlıyor, onları büyük hedeflere yönlendiriyordu. Resulullah'ın sorunlara karşı getirdiği çözümleri, gelecekteki İslâm medeniyetinin alt yapısının hazırlanması olarak değerlendirmek gerekir. Zira yerleştirilen prensipler, zaman ve mekâna bağlı kalmaksızın bütün İslâm uygarlığında temel hareket noktaları olarak ittihaz edilecektir.

1. Devletin Tesisi

Resulullah, Arab'ı birey olarak bilinçlendirip, bu bireyi bütüne (ümme/totalizasyon) ulaştırmış, sosyolojik tabirle ilkel kollektif ortak bilinçten, güç (din/İslâm) uğruna mücadele duygusunu kazandırmıştır.^[12] Bu da, bireyi bir arada tutan din ve dinî pratiğin -özellikle siyaset ve hukuk alanında- uygulayıcısı olan devletin tesisiyle sağlanmıştır.

İlk İslâm Devleti'nin tesisi, karşımıza Hz. Peygamber'in dinî-resmî otoritesi problemini çıkarmaktadır. Her ne kadar bazılarının, onun devlet adamlığını ve siyasî bir devletin kurucusu olduğunu kabul etmemesine^[13] rağmen Hz. Peygamber'in mevcut dinî otoritesinin yanı sıra, siyasî bir otoritesi de vardı. Kur'ân'ın oldukça sık vurguladığı Resulullah'a itaat emrinin,^[14] sırf dinî uygulamalara yönelik olduğunu söylemek zordur. Nitekim “*Ey inananlar! Allah'a, Peygamber'e ve sizden buyruk sahibi olanlara*

[11] Kotler vd., 372.

[12] Bireyleşme-totalizasyon (bütüncülük) konusunda bkz., Teilhard de Chardin, *İnsanın Tabiattaki Yeri*, çev: H. Hüsrev Hatemi, İşaret Yay., İstanbul 1990, 80-81.

[13] Bu konudaki görüşler için bkz., Ammara, Muhammed, *Laiklik ve Dini Fanatizm Arasında İslam Devleti*, çev: Ahmet Karababa-Salih Barlak, Endülüs Yay., İstanbul 1991, 314-315.

[14] İlgili ayetler için bkz., 3/Âl-i İmrân, 132; 4/Nisâ, 59; 5/Mâide, 92; 8/Enfâl, 46; 24/Nûr, 56; 64/Teğâbün, 12

itaat edin...^[15] ayetinden, sadece dinî bir itaat kastedilmediği açıktır. Ancak burada atlanılmaması gereken nokta; Lewis'in de haklı olarak ifade ettiği gibi, Hz. Muhammed devlet adamlığına geçmek için Peygamberlik yapmadığı, peygamber olarak görevini tamamlamak amacıyla devlet kurduğu ve bu ilişkilerin salt dinsel yanlarının önde gelen bir kaygı konusu olduğudur.^[16] Hz. Peygamber'in Nübüvvetle riyaseti birleştirmesi onun, "*Allah adına devlet*"^[17] düşüncesini yerleştirmesi neticesinde gerçekleşmiştir. Devlet, Allah'ın ve elçisinin emrindedir, yoksa uzun veya kısa vadede ulusal çıkarların değil. Yine devlet, ancak üzerinde kurulduğu Kur'ânî ve Nebvî zemin üzerinde varlığını devam ettirebilir, hukukî, iktisadî, siyasî ve askerî her türlü eylemini ancak bu zeminde gerçekleştirebilir veya değerlendirebilir.

Buradan devlet olgusunun ihmali veya yok sayılması gibi bir neticenin de çıkarılmaması gerekir. Zira Resulullah'ın, özellikle de egemenlik konusunda devlet hâkimiyetini ön plana çıkardığı görülmektedir. Belli hizmetleri alan vatandaşın sorumlulukları vardır ve kişi bu sorumluluktan kaçma veya bireysel özgürlüklerini koruma adına devletin egemenliğini hiçe sayamaz.

2. Meşruiyet Sorunu: Anayasa

Her ne kadar Resulullah, devlet başkanı sıfatıyla yürütmeyi kendi şahsında toplamış ise de şehirdeki her unsuru -hukukî açıdan- bağlayacak başka bir yasal zemine daha ihtiyaç duyulmuştur. Bu çerçevede özellikle ülkemizde İslâmî siyasî söylemler geliştirilmeye çalışıldığı dönemlerde sık sık vurgulanan; "*Müslümanların anayasasının Kur'ân*" olduğu tezi Resulullah'ın bizzat uygulaması ile reddedilmiştir. Çünkü devlet tek bir din özelinde birleşmiyor, farklı (Müslüman, Müşrik, Yahudi ve hatta Münafık) unsurların bir araya gelmesi ile oluşuyordu. Resulullah (sas) hem Peygamber, hem de bir devletin başkanıydı. Başka bir ifadeyle o; sadece bütün Müslümanların değil, bilakis Yahudilerin, Müşriklerin de dev-

[15] 5/Mâide, 59.

[16] Lewis, Bernard, *İslam Dünyasında Yahudiler*, çev: Bahadır Sina Şener, İmge Kitabevi, Ankara 1996, 22.

[17] Dürî, A. Aziz, *İlk Dönem İslam Tarihi -Bir Önsöz-*, çev: Hayrettin Yücesoy, Endülüs Yay., İstanbul 1991, 22.

let başkanıydı. Bu itibarla herkesi bağlayan bir sözleşme ile devletin yasal zemini sağlanmaya çalışılmıştır.

Yapılan sözleşmenin iki ana amacı vardı; toplumsal iç barışı sağlamak ve yeni devletin dayandığı yasal ve ahlakî zeminin tespiti. Medine Sözleşmesi, Medine Vesikası veya Medine Anayasası olarak isimlendirilen bu belge, ümmetin başlangıç itibariyle farklı konulardaki algılarını ifade açısından son derece önemli olduğu kadar, ümmetin gelecekteki misyonunu belirleme açısından da kayda değerdir. Bu anlaşmanın birçok maddesi zamanla tadilata uğramış veya iptal edilmiş ise de temel prensipler açısından asırlar boyunca Müslüman devletlerde teorik ve pratik alanda uygulamasını zımnen de olsa devam ettirmiştir. Hiç şüphe yok ki bunun en büyük nedeni; bu anlaşmada ma'ruf, takva, ahde vefa, dayanışma, ıslah, zulmü engelleme, suçluyu himâye etmeme, özellikle de adalet gibi evrensel diyebileceğimiz ahlakî kavram ve ödevlere vurgu yapılmasıdır.^[18]

Bu anlaşmaya Medine'deki bütün Arap kabileleri, Kureyş ve Yahudiler dâhil olmuştur. Sözleşmede dikkat çekici husus; Medine'deki Arap kabilelerinin tek tek sayılmasına rağmen Muhâcirlerin tek cephe halinde, yani Kureyş olarak zikredilmesidir.^[19] Bu da Muhâcirlerin kabile olgusunu Medine'ye getirmemiş olduklarını gösterir. Muhâcirler arasında ne Benî Hâşim, ne de Benî Ümeyye vardı. Medine'ye sadece üst kimlik olarak Kureyş taşınmıştı. Bu anlaşma ile üst kimlik de bir bakıma revize ediliyor; Kureyş'in yerini *ümmet* alıyordu.

Bu sözleşme ile toplumun her sınıfını bağlayan/bağlayıcı olan devlet hukuku getiriliyor, dinî hayatta çoğulcu bir hukuk sistemi benimsenirken, devlet idaresinde daha lâdinî bir hukuk sistemi benimsenmiş oluyordu. Ancak bundan günümüzdeki anlamıyla laik bir hukuk sistemi anlaşılması gerekir. Zira genel hukukun, dinî referansa ters düşme ihtimali ortadan kaldırılmıştır. Bu yasada himâye hakkının sadece Müslümanlara hasredilmesi ise,^[20] devlet yönetiminin onların elinde olduğunun teyididir.

[18] Bkz., Özdemir, 20.

[19] Bkz., İbn Hişâm, II, 501.

[20] İbn Hişâm, II, 502.

3. Kurumlaşma

İlk İslâm devletinin en önemli özelliklerinden birisi şüphesiz ta başından itibaren kendine has bir gelişme çizgisi takip edip, siyasî-sosyal kültürel yapıları bu çerçevede şekillendirmesidir.^[21] Doğal olarak Resulullah (sas), tebliğ ettiği dinin, sırf bireysel hayatı düzenlemediğini gayet iyi biliyordu. Artık Medine, sadece Müslümanların dinlerini rahat yaşadıkları bir yer değil, sınırları pek geniş olmamakla birlikte bir devletin merkeziydi ve kendisi de bu devletin başkanıydı.

Hz. Muhammed, kurumlaşmaya en gerekli olan işten yani hükümet merkezinin (mescit) inşasından başlamıştır. Mescidin tamamlanmasıyla artık gelen heyetlerin karşılanacağı, görüşmelerin yapılacağı, savaş veya barış kararlarının alınacağı bir yere kavuşulmuş, ulusun iç işlerini düzenleyecek, dışarıda prestijli kılacak bir merkez edinilmiş oluyordu. Kurumlaşmaya mescit inşası ile başlayan Hz. Muhammed, bu faaliyetini; nüfus sayımı, barınma ve eğitim yerlerinin tesisi ile zamanla doğru orantılı bir şekilde devam ettirmiş, ulusun kurumsal yapısını geliştirmeye çalışmıştır.

Resulullah (sas)'in kurumlaşmaya yönelik ilk eylemleri daha çok Mekke/Kureyş otoritesinin yıkılmasına matuf eylemlerdi. Yıkılmak istenilen bu otoriteyi; Kureyş'in dinî ve siyasî algılarının şekillendirdiği özelde Mekke'ye genelde Arab Yarımadası'na hâkim olan kabuller olarak tanımlamak mümkündür. Aksi halde Resulullah her zaman için Ka'be'nin varlığından nâşi Mekke'nin kutsiyetini onaylamıştır. Mescidin inşası; Dâru'n-Nedve veya Ka'be'nin avlusuna, Medine'nin tahrimi; Mekke'nin tahrimine, kardeşlik akdi veya Medine vesikası; Mekke'deki müttefik anlaşmalarının karşılığına denk gelmekteydi. Başka bir açıdan Resulullah, bu kurumlarla Mekke'de gördüğü yönetim sisteminin alternatiflerini geliştiriyor, şartlar ve ihtiyaçlar bağlamında yeni yapılanmalara gidiyordu. Resulullah'ın devlet sistemi olarak tanıyabildiği, gördüğü veya inceleyebildiği tek sistemin Mekke'deki mevcut sistem olması hasebiyle, bu durumun da normal karşılanması gerekir.

[21] Aydın, Mustafa, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı*, Pınar Yay., İstanbul 1991, 109.

Ekonominin uzun vadeli planlamalar yapabilecek kadar güçlü olması nedeniyle gelir-giderleri düzenleyecek profesyonel anlamda bir devlet hazinesi kurulmamıştı. Aynı şekilde devlette güçler ayrılığı olmadığı için, bağımsız yönetim ve idarî binalara da ihtiyaç duyulmamıştı. Öyle ki, mescit haricinde bir hapishane, sandık haricinde bir arşiv, mescidin gölgesi haricinde bir yurt (okul), yine mescitte kurulan bir çadır haricinde hastane düşünülmemiş, gerek duyulmamış veya imkân bulunamamıştır. Dolayısıyla devlet oldukça basit bir yapılanma içerisindeydi. Bürokratik bir sistemin kurulmamasında her ne kadar ihtiyaçlar belirleyici olmuşsa da devletin öncelikleri de bu konuda ciddi anlamda etkili olmuştur. İlk İslâm Devletine hâkim olan bu anlayış, daha uzun yıllar -Abdülmelik b. Mervân'a kadar- devam etmiştir. Siyasî-askerî kaoslar, yeterli-yetkin idareci eksikliği ve en başta da model eksikliği ilk dönem İslâm devletinde bürokrasinin oluşmasını geciktirmiştir. Günümüzde dahi bu gecikmenin yansımalarını -çağdaş Arap ülkelerinde- süregelmesinin nedenini sanırsanız bir parça da bu tarihî zeminde aramak gerekir.

4. Ordu

Hız. Peygamber'in savaşa bakışı konusunda iki ana görüş vardır. Daha çok Batılı İslâm araştırmacıları tarafından dile getirilen birinci görüşe göre; Resulullah'ın savaş stratejisinin temelinde ganimet yatmaktadır. Hatta diğer oryantalistlere oranla daha empatik bir duruş sergileyen Watt, oldukça ileri giderek Resulullah'ın şiddet yanlısı olduğunu, Mekke'yi kıskırttığını ileri sürer.^[22] Diğer görüş ise Batı'nın Resulü şiddet Peygamberi olarak göstermesinin reddi iddiasındadır. Tarihî realitenin değil, günümüz geri kalmışlık kompleksinin bir ifadesi olarak değerlendirdiğimiz bu görüşe göre; Resulullah devamlı savunmada kalmış, asla ilk saldıran taraf olmamıştır.^[23] Oysa Allah'ın savaşmayı meşru kıldığı yerler sırf savunma olgusu ile sınırlandırılmayacak kadar geniştir.^[24] Kanaatimizce bu konuda

[22] Watt, W. Montgomery, *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed*, çev: Ünal Çağlar, Yöneliş Yay., İstanbul 2001, 114.

[23] Bkz., Fazlur Rahman, *İslam*, çev: Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Selçuk Yay., II. Bsk., Ankara 1992, 29.

[24] Bunları; Allah (4/Nisâ, 74, 76, 84; 5/Mâide, 35, 9/Tevbe, 38-41; 22/Hac, 78; 61/Saff, 4) ve din uğrunda (9/Tevbe, 14-15, 123; 60/Mümtehine 9), yeryüzünde din Allah'ın olunca-ya kadar (8/Enfâl, 39), fitneyi (49/ Hucurât, 9) ve zulmü engelleme (4/Nisâ, 75; 22/Hac, 39; 42/Şûrâ, 42), savunma (2/Bakara, 190) olmak üzere kategorize etmek mümkündür. Bu konuda Hasan İbrahim Hasan da İslâm'ın ancak nefsin korunması, davetin temini ve

Müslüman düşün sahipleri Batının kasıtlı olarak işlediği “*cihad eşittir şiddet*” tezini farkında olmadan kabullenmiş gibidirler. Öncelikle belirtelim ki cihad kavramı ile şiddetin kesin çizgilerle birbirinden ayrılması gerekliliği, bu tartışmada hayati önemi haizdir. Burada gözden kaçırılmaması gereken bir diğer husus ise; Resulullah’ın kuşatıldığı tarihî şartlardır. Netice itibariyle Hz. Muhammed ne şiddet yanlısı, savaş meraklısı biri, ne de pasif direniş gösteren bir liderdir. Hz. Peygamber, inananlarına gerektiğinde saldırmayı, gerektiğinde barış yapmayı emretmiş ama hiçbir zaman ahlakî şartların zorlanmasını emretmemiştir.

Medine’de devletin teşkili ile beraber Mekke’nin, tarihî ve dinî kazanımlarını korumak için öncekinden çok daha fazla gayret göstermek zorunda kalacağı çok geçmeden anlaşılmıştı. Bundan sonraki mücadelenin içeriğini de Mekke döneminin aksine dinî kabuller değil, siyasi ve iktisadi teşebbüsler dolduracaktır. Zira Mekke ekonomisi dışa bağımlı bir yapıya sahipti ve şimdi dışarı ile bağlantıları, kendi adamlarının kurduğu bir devlet tarafından kesilmişti. Resulullah (sas)’in gönderdiği ilk seriyyelerdeki hedefinin sadece Mekke-Suriye ticaret yolu ile sınırlı olmadığı, nihâî hedefin Kureyş’i kendi şehirlerinde ablukaya alma olduğu anlaşılmaktadır.

Müşriklerle yapılan ve kısmen de olsa planlanmamış olan ilk karşılaşmanın -Bedr- her iki taraf için yadsınamaz sonuçları olmuştur. Hitti’nin de belirttiği gibi,^[25] bu savaşın askerî bakımından ciddi bir önemi olmamasına rağmen, psikolojik bakımından çok önemi vardı. Bu savaşla Resulullah ve Müslümanların prestij ve kendilerine güveni yükselirken, Kureyş’in kendilerine olan güvenleri ve prestijleri sarsılmıştır. Etkileri hemen görülmemekle birlikte, Kureyş’in kabileler nazarındaki prestij kaybı çok daha ciddi boyutlarda idi. Nispeten küçük kuvvetler savaşa girmişti ve Medine kesinlikle Batı Arabistan’ın ticarî başkenti olan Mekke’nin yerini alacak ne güce, ne de gerekli becerilere sahipti.^[26] Ancak Mekke’nin dokunulmazlığı da bir kere çiğnenmişti.

---

onun yolu üzerinde duranlarla savaşmaya izin verdiğini belirtmektedir. Bkz., Hasan İbrahim Hasan, *Târîhu’l-İslâm -es-Siyâsî ve’l-Dinî ve’s-Sakafî ve’l-İctimaî-*, I-IV, *Dâru’l-Cil (Beirut)/Mektebetu’n-Nahdati’l-Asriyye (Kahire)*, XIII. Bsk., 1991, I, 89.

[25] Hitti, Philip K., *Arap Tarihinin Mimarları*, çev: Ali Zengin, Risale Yay., İstanbul 1995, 23.

[26] Watt, *Devlet Adamı Hz. Muhammed*, 123.

Hz. Peygamber için askerî başarılar hiçbir zaman mutlak gaye haline gelmemiştir. Nitekim bazı askerî seferleri tamamen propagandaya dönüştürmesi, Mekke otoritesini yıkma beklentilerinin tezahüründen ibarettir. Bu bağlamda bireysel suikast timlerini tamamen yeni devletin gücünü göstermeye yönelik teşebbüsler olarak değerlendirmek mümkündür.

5. Ekonomi

Medine'ye göç etmek zorunda kalan Müslümanların, Mekke ekonomisini olumsuz anlamda etkilemediği açıktır. Muhâceretle Mekke ekonomisinin içerden bir sıkıntıya düşmemesinde; Kureyş'in elit tüccar sınıfının zaten göç etmemesi ve daha da önemlisi Mekke ekonomisinin şahıslara değil, sisteme bağlı olması büyük rol oynamıştır. Ancak bu göç zamanla Mekke ekonomisinin yüzde ellilik bir kısmını karşılayan kuzey ülkeleri ile bağlantısını koparmıştı ki bütün tüccar sınıfı göçmüş olsaydı, ancak bu kadar zararlı olabilirdi.

Medine ise Mekke'nin tam aksine hicretten kaynaklanan ciddi bir ekonomik buhranla karşı karşıya kalmıştır. Yeni yerleşimcilerin gelmesi, Medine kapitalinin tamamının kullanılmaması ve bir nevi savaş ekonomisinin uygulanıyor olması, bu krizi tetikleyen nedenlerdi. Resulullah'ın bu ekonomik dar boğazda acilen uygulamaya soktuğu tedbirleri;

a-Özel mülkiyetin geçici olarak kısıtlanması (Muhâcirlerin birbirlerine mirasçı olmaları),

b-Rakip unsurların ekonomisine müdahale (seriyyeler, baskınlar),

c-Yeni kaynakların (sadaka, fidyе, zekat, selb, ganimet vs.) aktif kullanılmasının sağlanması, şeklinde sıralayabiliriz.

Medine zayıf bir ekonomiye sahip olmakla beraber, günümüz ekonomi tezlerini çürütürcesine güçlü bir ekonomiye sahip rakibini sıkıştırmaya oldukça erken bir dönemde başlamıştır. Medine'nin, Mekke-Suriye/Filistin ticaret yolunu ele geçirerek, siyasî-dinî rakibini baskı altına almaya başlamasının, askerî yaptırımlarla savuşturulmaya çalışılması, masadaki tek çözümlün bu olmasından ziyâde, biraz da Kureyş'in güç gösterimi hevesinden kaynaklanıyordu.

Hayber, Fedek, Vâdi'l-Kurâ gibi yeni arazilerin kontrol altına girmesi ile ilk İslâm devleti, iktisadî faaliyetlere doğrudan müdahil oluyor, profesyonel anlamda olmasa dahi, yükümlülüklerini yerine getirme konusunda ihtiyaç duyduğu sabit gelire kavuşuyordu. Bununla beraber Müslümanların, Muhâcirler önderliğinde yavaş yavaş kendi ticarî sistemlerini kurmaya başlamaları da Medine ekonomisi için önemli bir adım olmuştur. Bunların paralelinde Resulullah'ın, Medine'de Müslümanlara has bir pazar kurması^[27] ekonomik bağımsızlığın sağlanması adına kayda değer bir uygulamadır.

Resulullah'ın siyasî birlik içerisine aldığı Yahudi ve Müşrik unsurlarını ekonomi politikalarına dâhil etmemesi dikkat çekicidir. Siyasî ve askerî kararlarda yükümlülükleri olan bu grupların, -fidye ödeme haricinde- ekonomide müstakil olmaları, çok kültürlü toplumlarda çoklu ekonomik modelin uygulanmasının prototipi gibidir.

Resulullah'ın ekonomik uygulamalarının başarıya ulaştığını söyleyebiliriz. Bu başarıda rol oynayan dört önemli etken vardı. Bunlar;

a-Gelirin eşit değil, ihtiyaç ekseninde bölüştürülmesi (sosyal devlet uygulamalarında adalet),

b-Zengin Yahudi kapitalinin kısa sürede Müslümanların eline geçmesi,

c-Ulusal zenginliklerin doğru ve yerli yerince kullanımı,

d-Zengin sınıfının ortak ideali paylaşmasıdır.

6. Eğitim

Ümmetin inşasında Resulullah'ın, en çok üzerinde durduğu konu eğitim-öğretim faaliyetleriydi. Hz. Muhammed, Müslüman-Arap ulusunun içerisinde bulunduğu mevcut konumu ve sadece iyi bir paketleme ile dünya pazarında iş yapamayacağını, beklenen sıçramayı gerçekleştiremeyeceğini biliyordu. O yüzden de ürünün kalitesini artırma peşindeydi ki, bunun yolu da eğitimden geçiyordu.

[27] İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer en-Numeyrî el-Basrî (262/845), *Kitâbu Târîhi'l-Medîneti'l-Münevverê*, I-IV, thk: F. Muhammed Şeltut, yer ve tarih yok, I, 304; Semhûdî, II, 747-748.

Resulullah eğitim politikasını gelecek nesiller üzerine binâ etmişti. Nitekim ulemânın askerlik muafiyetinin ilâhî bir tavsiye ile^[28] yerleştirilmesinde de bu düşünce etkin olmuştur. Askerî, siyasî ve hatta iktisadî açıdan en sıkıntılı dönemlerde dahi eğitime verilen önemin sekteye uğratılmaması hiç şüphe yok ki, Müslüman Arapları geleceğe hazırlayan büyük bir ileri görüşlülüğünün neticesidir.

Resulullah'ın bir diğer önem verdiği konu da; kadınların eğitimidir ki herhalde bunu günümüz de dâhil olmak üzere bütün zamanların en büyük eğitim hamlesi olarak değerlendirirsek kronoloji açısından pek de abartmış sayılmayız. Ancak maalesef “*Hayâ Ensâr kadınlarını ilimden geri bırakmamıştır*” prensibi geçen on beş asırlık süreçte oldukça yıpranmış, ümmet bu düsturdan bir hayli uzaklaşmıştır. Son zamanlarda basında konu edilen; bazı Avrupa ülkelerindeki Müslüman tıp öğrencilerinin ve doktorların bir kısım hastalıkları öğrenmeyi veya tedavilerine bakmayı reddetmelerinin, Nebvî Sünnet açısından bir kez daha sorgulanması gerektiğini burada hatırlatmakta fayda vardır.

Resulullah'ın eğitim stratejisinde gelecek adına yatırım olarak kabul edilmesi gereken kurum ise *Suffe*'dir. Kimilerine göre ilk kurulan üniversite olan *Suffe*'nin bu kavramı karşılamadığı, en azından çağrıştırdığı anlam bakımından açıktır. *Suffe*'deki öğrenciler biraz da mecburî öğrenci olmuş insanlardı. Bu gölgeliği, belli bir programa ve yapılanmaya sahip çağdaş üniversiteden çok, eğitim verilen bir yurt olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Resulullah, ya Müslümanların gelecekteki coğrafi sınırlarını ya da nesillerini düşünerek buradaki insanlara ayrı bir önem veriyordu. Müslüman-Arap ulusunun gelecekteki pazarlanmasında *ehl-i suffe*'nin büyük katkıları olmuş, onlar, askerî veya siyasî açıdan ele geçirilmiş yerlerin düşünsel ve entelektüel temellerini atmışlardır. Yeni coğrafyalara ve yeni zamanlara İslâm bu oluşum sayesinde ulaşacaktı ki *suffe*'yi basit bir konaklama tesisinden çıkaran da onun bu fonksiyondur.

7. Hukuk

Câbirî, İslâm medeniyetini, hukukîliğine işaretler, “*Fıkıh Medeniyeti*”^[29] olarak isimlendirir. Hz. Peygamber hukuk alanında yaptığı yenilikleri ikâme ederken takip ettiği sosyal siyaset çerçevesinde, adaletin sağlanması

[28] Bkz., 9/Tevbe, 122.

[29] Câbirî, Muhammed Âbid, *Arab Aklının Oluşumu -Tekvinü'l-Akli'l-Arabî-*, çev: İbrahim Akbaba, İz Yay., İstanbul 1997, 133.

için yoğun çaba sarf etmiştir. Nitekim ilk İslâm Devleti, Kur'ân'ın cahiliye sisteminin mağdur ettiği kitleleri (yetimler, yoksullar, borçlular, darda kalanlar, köleler) korumak için yaptığı ahlakî tavsiyeleri, pratiğe dökülmesi gereken temel görevler olarak kabul etmiştir.^[30] Resulullah'ın pratik hayatta uygulamaya koyduğu hukuk sisteminde; ferдин korunması esastır. Genel kaideler ve cüzî hükümlerle sınırlı olmayan İslâm devlet hukukunun en dikkat çekici yanı; genel maslahatın, ferđî maslahatı yok ederek gözetilmemesi, mümkün olduğunca aralarındaki dengenin korunmaya çalışılmasıdır.^[31]

Mekke'de yasayı, güçlülerin şekillendirdiği gelenekler oluşturuyordu. Her ne kadar *Hilfu'l-Fudûl* gibi bir takım ahlakî erdemlilik teşebbüslerinde bulunmuş ise de yazıya dökülmüş veya herkesi bağlayıcı genel geçer bir geleneğin hâkim olduğunu söylemek zordur. İstisnâî uygulamaları olmakla beraber, Mekke'de fiilin meşruiyetini, failin gücü belirliyordu ki, mustazaf denilen bir sınıfın mevcut olduğu Arap toplumunda bu sistemin pek de âdilane olmadığı açıktır. Medine'de ise, hukuk koyucu olarak Kur'ân, Allah elçisinin icthatları ve daha seküler olarak yazılı Medine anayasası ve hatta Yahudi-Arap tarım toplumunun oluşturduğu gelenek vardı. Bu açıdan baktığımızda Medine'de çok hukuklu bir yapının olduğunu kabul etmek durumundayız. Toplumsal yapılanmayı, din(ler)in belirlediği bir cemiyette çok hukuklu bir adalet sisteminin benimsenmesi de gayet tabiidir. Değişik dinî unsurların barındığı ve varlığının temelini dinî referansların oluşturduğu bir devlette, tek bir dinî ahkâmın uygulanmasının veya uygulamaya kalkınmasının ayrı bir hukuksuzluğa neden olacağını söyleyebiliriz. Dolayısıyla İslâm hukuku, toplumun korunmasına mebni bazı genel yasakların -içki, domuz ticareti gibi- haricinde her din grubunu kendi hukuk sistemleri içerisinde değerlendirmiştir. Resulullah'ın uygulamalarında da bunu görmek mümkündür. Ancak bu uygulamalardan, İslâmî idarede azınlık hukukunun câri olduğu gibi bir sonuca gidilmemesi gerektiğini de belirtelim. Söz konusu olan; idarecinin iki durumdan birini ihtiyar etmesidir.

Bu çerçevede Medine'deki hukukî yapıyı;

[30] Özdemir, 28.

[31] Ukâm, Muhammed Fârûk, *Târîhu'l-Teşrîi'l-İslâmî*, Menşurâtu Câmîati Dimeşk, IV. Bsk., Dimeşk 1993, 52.

1-İslâm Şeriatı: Hâdiselere ve sorunlara getirilen çözümlerle şekilleni-yordu ve henüz oluşum aşamasındaydı. Ancak bağlayıcılığı muhakkaktı.

2-Yahudi Şeriatı: Bu hukuk sisteminin uygulanıp uygulanmamasında tercih hakkının Yahudilerde olması onlar için ciddi bir ayrıcalıktı. Vatandaş kimlikleri ile Resulün hakemliğine veya hâkimliğine başvurdukları da olu-yordu.

3-Medine Anayasası: Bütün unsurları bağılıyordu. Çiğnenmesi devle-tin varlığına doğrudan tehdit olarak algılanıyor ve ona göre davranılıyor-du.

4-Kabilevî Gelenek (Örf): Arap ve Yahudi unsurlar için hâlâ yaşam modeli olarak etkin olduğu gibi, hukukî normları şekillendirmede de belir-leyici rol oynamaktaydı.

İlk dönem İslâm toplumunda hukukî uygulamalarda işin en çarpıcı yanı; yeni hukuk sisteminin perdey pey teşriine rağmen Resulullah'ın hu-kukla-toplumu çatışmaya sokmamasıdır. Her ne kadar Kur'ân, içki ve ku-mar yasağında olduğu gibi bazı kaideleri yumuşak geçişlerle topluma be-nimsetme yoluna gitmişse de kadınların mirastan pay alması veya evliliğin sayısal anlamda sınırlandırılması gibi hukukî normları, tam tersine hemen uygulamaya sokmuştur. İşte bu tür emirlerde Resulullah'ın toplumu ikna-da -imânî bir durum olması hasebiyle de- pek sıkıntı yaşamadığını söyle-yebiliriz.

Sonuç

Resulullah döneminde dünya iki büyük gücün (Bizans-Sasanî) çekiş-me alanı konumdaydı. Müslümanların iki güç arasında sivrilebilmesi ve hatta ikisini de ortadan kaldırabilmesi için sağlam bir hareket zemini yaka-laması gerekiyordu ki Resulullah kendi dönemini bu hazırlıklara hasret-miştir. Müslümanların meftuh bölgelerdeki iskânlarının uzun soluklu ol-ması da onların ne kadar sağlam bir zeminden hareket ettiklerini gösterir. İslâmî fetih hareketini Moğol, Haçlı veya XX. ve XXI. yüzyıl emperyalist işgallerinden ayıran da işte bu zeminin yerleştiği temel umdelerdir.

Resulullah, iç birliği sağladıktan, yeni devleti ve ümmeti tesis ettikten sonra çevre ile daha profesyonel diplomatik ilişkiler kurmaya başlamıştır.

Her ne kadar Hz. Peygamber daha Mekke’de iken Necrân Hıristiyanları ile görüşmüş, Habeş Necâşî’si ile irtibata geçmiş, iç bünyede de Tâif ve diğer Arap kabileleri ile ilişkiler kurmuş ise de asıl diplomatik faaliyetlere Medine döneminde girişmiştir. Özellikle de Mekke’nin ele geçirilmesinden sonra bu tür faaliyetlere ağırlık vermiştir.

Bibliyografya

- Ammara**, Muhammed, *Laiklik ve Dini Fanatizm Arasında İslam Devleti*, çev: Ahmet Karababa-Salih Barlak, Endülüs Yay., İstanbul 1991.
- Aydın**, Mustafa, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı*, Pınar Yay., İstanbul 1991.
- Câbirî**, Muhammed Âbid, *Arab Aklının Oluşumu -Tekvînu'l-Akli'l-Arabî-*, çev: İbrahim Akbaba, İz Yay., İstanbul 1997.
- Dûrî**, A. Aziz, *İlk Dönem İslam Tarihi -Bir Önsöz-*, çev: Hayrettin Yücesoy, Endülüs Yay., İstanbul 1991
- Fazlur Rahman**, *İslam*, çev: Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Selçuk Yay., II. Bsk., Ankara 1992.
- Gibb**, Hamilton A. R., *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, çev: Komisyon, Endülüs Yay., İstanbul 1991.
- Halefullah**, M. Ahmed, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, çev: İbrahim Aydın, Birleşik Yay., İstanbul 1992.
- Halil**, İmâduddîn, *Dirâsetun fi's-Sîre*, Müessesetu'r-Risâle/Dâru'n-Nefâis, Beyrut tz.
- Hasan İbrahim Hasan**, *Târîhu'l-İslâm -es-Siyâsî ve'd-Dinî ve's-Sakafî ve'l-İctimâî-*, I-IV, Dâru'l-Cîl (Beyrut)/Mektebetu'n-Nahdati'l-Asriyye (Kahire), XIII. Bsk., 1991.
- Hatiboğlu**, Mehmed Said, “Ümmetten Anladığımız”, *İslâmiyât*, VIII/2, (2005), 7-10.
- Hitti**, Philip K., *Arap Tarihinin Mimarları*, çev: Ali Zengin, Risale Yay., İstanbul 1995.
- Humphreys**, R. Stephen, *İslam Tarih Metodolojisi -Bir Sosyal Tarih Uygulaması-*, çev: Mustafa Bedir-Fuat Aydın, Litera Yay., İstanbul 2004.
- İbn Hişâm**, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Eyyûb el-Hımyerî (218/833), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-IV, thk., şrh: M. es-Sekkâ-İ. el-Ebyârî-A. Şelbî, Kahire tz.

- İbn Şebbe**, Ebû Zeyd Ömer en-Numeyrî el-Basrî (262/845), *Kitâbu Târîhi'l-Medîneti'l-Münevvere*, I-IV, thk: F. Muhammed Şeltut, yer ve tarih yok.
- Kotler**, Philip-**Jatusripitak**, Somkid-**Maesincee**, Suvit, *Ulusların Pazarlanması-Ulusal Refahı Oluşturmada Stratejik Bir Yaklaşım-*, çev: Ahmet Buğdaycı, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2000.
- Lewis**, Bernard, *İslam Dünyasında Yahudiler*, çev: Bahadır Sina Şener, İmge Kitabevi, Ankara 1996.
- Özdemir**, Mehmet, “Hz. Peygamber’in Bazı Siyasî Uygulamalarının Ahlakî Arka Planı”, *İslâmiyât*, VI/1, (2003), 15-30.
- Semhûdî**, Ali b. Ahmed (911/1506), *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, I-IV, thk., tlk: Muhammed Muhyiddîn Abdülmecîd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984.
- Teilhard de Chardin**, *İnsanın Tabiattaki Yeri*, çev: H. Hüsrev Hatemi, İşaret Yay., İstanbul 1990.
- Ükâm**, Muhammed Fârûk, *Târîhu'l-Teşrîi'l-İslâmî*, Menşurâtu Câmiati Dimeşk, IV. Bsk., Dimeşk 1993.
- Watt**, W. Montgomery, *Muhammad at Medina*, Oxford 1956.
- , *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed*, çev: Ünal Çağlar, Yöneliş Yay., İstanbul 2001.

